

OB IZIDU MONOGRAFIJE O NIKU KRALJU

Tako kot poznamo Plečnika, bi morali poznati tudi Kralja

NIKO KRALJ, PIONIR IN UTEMELJITEJ SLOVENSKEGA INDUSTRIJSKEGA OBLIKOVANJA, JE LETOS PRAZNOVAL 90. ROJSTNI DAN. ZAVIDLJIVA OBLETNICA, KI JO BO DOC. DR. JASNA HROVATIN, PRODEKANJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST NA VISOKI ŠOLI ZA DIZAJN, V TEH DNEH ZAZNAMOVALA Z ZNANSTVENO MONOGRAFIJO O NJEGOVEM DELU IN ŽIVLJENJU. STOL REX, KI JE DEL ZBIRKE V NEWYORŠKEM MUZEJU SODOBNE UMETNOSTI MOMA, SKORAJ VSI POZNAJO, A NJEGOVO DELO OBSEGA ŠE VELIKO BREZČASNIH KOSOV POHIŠTVA, KI JIH LAHKO UVRSTIMO MED EVROPSKE MODERNE KLASIKE. O NJEGOVEM DELU, ZNANJU, RAZMIŠLJANJU IN PEČATU, KI GA JE PUSTIL V OBLIKOVANJU, SMO SE POGOVARJALI Z AVTORICO MONOGRAFIJE.

O gospodu Niku Kralju je bilo že veliko povedanega in napisanega. Česa pa o njem ne vemo, a bi to ob izidu monografije lahko poudarili?

Morda to, da je bil Niko Kralj pri oblikovanju zagovornik funkcionalizma, in to v najširšem pomenu besede: ne gre samo za uporabno vrednost izdelka v smislu prilagojenosti potrebam človeka, ampak tudi tehnične lastnosti, trdnost, trajnost, stabilnost, varnost. Kot funkcijo zagovarja celo estetiko, s stališčem, da estetski predmet vpliva na psiho uporabnika in s tem na počutje človeka, kar je po njegovem mnenju tudi vrsta funkcije. Seveda je še cela vrsta meril, ki jih je upošteval pri svojem oblikovanju. Zelo značilno zanj je bilo tudi to, da si je vedno prizadeval, da bodo izdelki čim cenejši. To je bilo logično, saj je bila v času, v katerem je oblikoval, v povojnem obdobju, ko so se obnavljali porušeni domovi, kupna moč majhna, potrebe trga pa velike, zato je bilo treba vse narediti čim ceneje. Pri oblikovanju je tako mislil tudi na količino porabljenega materiala, na zmanjševanje števila sestavnih delov, iskal je načine, kako bi zmanjšal stroške pri prevozu, in podobno.

V tem, torej, lahko razberemo socialno noto njegovega oblikovanja?

Vsekakor, vedno si je prizadeval oblikovati kakovostne predmete, ki bi bili dostopni vsem, kar je najlažje doseči z izdelki, ki nastajajo na industrijski način v velikih serijah. Tudi zato je bil izrazit industrijski oblikovalec, njegov dizajn pa ve-

NIKO KRALJ S STOLOM INDIJANČEK

FOTO JANEZ KALIŠNIK

OB IZIDU MONOGRAFIJE O NIKU KRALJU

dno prilagojen specifičnostim tehnologije in materiala. To pomeni, da ni oblikoval predmetov, ki bi jih bilo težko narediti, ampak take, ki se bodo dali izdelati hitro in poceni. V 70. letih, ko je bil standard višji, je razmišljal tudi o prilagojenosti izdelkov različnim cenovnim razredom. Pri sistemskem pohištvu Futura je, na primer, predvidel izvedbe iz različnih materialov: brizgana poliuretanska trda pena, poliester, oplemeniteni iverni plošči in furniran masivni les. Zaobsegel je torej ves cenovni razpon, da bi zadovoljil tako tiste, ki si lahko najmanj privoščijo, kot one, ki bi želeli imeti višjo kakovost.

Po fotografijah sodeč bi bil sistem Futura lahko narejen tudi danes, saj je zdaj priljubljeno modularno pohištvo, ki omo-

goča različne sestave, dopolnjevanje, spreminjanje.

V času, ko je nastal, leta 1973, je bila Kraljeva ideja novost v sistemskem načrtovanju človekovega bivališča. Futura je bila elementarno sistemsko pohištvo. To se razlikuje od kosovnega, pri katerem so sestavni elementi omarice. Elementarno pohištvo pa sestavljajo plošče, iz katerih se kot iz lego kock sestavi neomejeno število različnih rešitev. Zagovarjal je namreč tezo, da je to pohištvo dvakrat oblikovano. Prvič, ko je on oblikoval sistem oziroma plošče, drugič pa, ko jih je kupec doma sestavil v neko svojo kompozicijo, saj se je iz njih dalo narediti skoraj vse, od omar, pregrad, foteljev do korit za rože, ploščam so bile priložene tudi blazine, keramične posode. Sistem ni omogočal samo sestavljanja neomejenega števila najrazličnejših rešitev, ampak tudi transformacije že uporabljenih kosov pohištva, tako je bilo omogočeno, da pohištvo raste z uporabnikom in z njegovimi spreminjajočimi se potrebami.

O Rexu govorimo kot o udobnem, zlozljivem in lahkem stolu. Te lastnosti tudi zdaj predstavljajo kakovost izdelka. Ali to pomeni, da je bil Kralj s svojim dizajnom toliko pred časom?

Kraljevo pohištvo je bilo lahkotno in zlozljivo zato, ker je bilo zasnovano za majhna prenaseljena povojna stanovanja proletariata. Težko in predimenzionirano pohištvo bi namreč povzročilo natrpanost in nefunkcional-

nost prostorov. Poleg tega predimenzioniranost vpliva na količino porabljenega materiala in na neracionalen prevoz ter s tem na višjo ceno. Kralj je zasnoval rexa v začetku 50. let, to je v obdobju, ko še ni bilo govora o ekologiji, kljub temu pa so njegovi izdelki z rexom vred prijazni do okolja. Tu mislim na racionalno porabo materiala, na majhne stroške transporta, preprosto izdelavo, obnovljiv material in na izdelke z večno aktualno obliko, ki niso podrejeni modnim zapovedim in potrošniški miselnosti. Slednja namreč vpliva na to, da ljudje zavrnejo še uporabne izdelke samo zato, ker niso več modni. Posledica tega je kopičenje odpadnega materiala in poraba surovin ter energije za izdelavo novih izdelkov. Prvi rex je šel v proizvodnjo pred 57 leti, pa ga še vedno lahko s ponosom postavimo v sodobno opremljen ambient.

Kako je pravzaprav nastal?

Kralj je prišel v tovarno Stol Kamnik v prelomnem obdobju, ko so začeli postavljati temelje za bodoči razvoj pohištva iz upognjenega lesa. Do takrat so v Stolu izdelovali pohištvo iz krivljenega struženega lesa po vzoru Michaela Thoneta. V Sloveniji je takrat začelo primanjkovati primerne bukovine, zato so iskali možnosti za uporabo manj kakovostnega lesa. Tehnologija krivljenja vezanega lesa sicer ni bila nova, vendar so v tovarni Stol iznašli način za prostorsko krivljenje vezane plošče z manjšimi radiji. Tehnologija in material, ki so ju uporabili pri stolu Rex, sta bila za tovarno nova, nova je bila tudi konstrukcija in celo funkcija, saj je to še danes eden redkih sklopnih foteljev.

Poznali ste ga v različnih vlogah, kot pedagoga, sodelavca. Kakšen je kot človek?

Zelo simpatičen. Tako demokratičen, kot je bil do študentov, je bil tudi do zaposlenih. Dogovorili smo se, kaj bo kdo delal, in potem nam je zaupal. Ni ga motilo, če si delal doma, samo da si opravil svoje delo. Z njim je bilo vedno prijetno delati. Kljub temu da je bil velik oblikovalec, je vedno zagovarjal timski način dela. Prepričan je bil, da en človek ne more vsega vedeti, zato je vedno sodeloval s strokovnjaki z različnih področij. Menil je, da vsak član tima prinese določeno znanje, ki pripomore h končnemu rezultatu.

Ali je morda še katero drugo od njegovih del tako dobro, kot je rex, pa smo ga spregledali?

Lupina, ki je nedvomno čudovit primer stola, preprost in eleganten, tudi danes, v dobi minimalizma, nedvomno oblikovno

FOTO MARIAN LAZNIK

aktualen. Stol je imel različna podnožja in na različne načine obdelane lupine. Pa tudi stol Mosquito, nakladalni jedilniški stol 4455 s kovinskim ogrodjem in hrbtnim naslonom iz masivnega lesa, in številni fotelji z lesenimi ogrodji so oblikovalski presežki. Gre za izdelke, ki so nastali v 50. letih, v obdobju, ko je bil Kralj zaposlen v tovarni Stol Kamnik, kljub temu pa jih še vedno lahko vidimo v številnih javnih objektih in stanovanjih.

Iz česa je bil narejen stol Lupina?

Iz vezanega lesa. Ker so kalupi dragi, je vzel isti kalup za sedišče in hrbtni naslon ter ju spojil s kovicami in dobil zelo ergonomsko in preprosto obliko.

Kraljevi modeli stolov so bili v 50., 60., 70. letih prejšnjega stoletja razmeroma razširjeni, tako rekoč del inventarja. Kakšne so bile v tistem času razmere na trgu?

Napredna miselnost vodilnih v tovarni Stol je oblikovalcu Niku Kralju omogočila uveljavljanje naprednih idej. Kralj je leta 1952 organiziral razvojni oddelek in biro za oblikovanje. Kar je pripomoglo k temu, da se je tovarna razvila v uspešno podjetje. Po drugi strani je bilo to obdobje usmerjene politične ekonomije. Politika je določala, kam se bo izvažalo, hkrati pa preprečevala uvoz, tako da ni bilo konkurence. V preostalih delih nekdanje Jugoslavije ni bilo toliko pohištvene industrije oziroma ni bila konkurenčna naši. Slovenska podjetja so imela praktično monopol na trgu, zaradi tega so prodala vse, kar so proizvedla. Politika je nasprotovala obrti, nastajali pa so veliki pohištveni obrati, za katere je bila značilna velikoserijska proizvodnja. Konec 60. let smo imeli 30 tisoč ljudi zaposlenih v lesarski branži. To je bilo za evropske razmere izjemno veliko. Slovenska pohištvena industrija je v 70. letih doživela svojo največjo rast. Imeli smo osemkrat večje pohištvene obrate kot države v zahodni Evropi in rekord po vrednosti proizvodnje pohištva na prebivalca v Evropi.

Kaj vas je spodbudilo k pisanju knjige?

Kraljeva hči Veronika. O knjigi sem razmišljala že veliko prej, saj Kralj ni napisal nobene knjige, imel pa je ogromno znanja in izkušenj. In že takrat se mi je zdelo, da bi morali vse to znanje, ki ga je imel, in vse njegove izdelke nekako predstaviti. Nedopustno je, da o tako velikem ustvarjalcu, kot je Niko Kralj, Slovenci nismo imeli knjige, ki bi predstavila njegovo življenje in delo. To, da ni napisal knjige, pa ne pomeni, da ni bil odličen retorik, napisal je namreč zelo veliko člankov, ki so mi bili v veliko pomoč pri pisanju knjige.

Prof. Janez Suhadolc

arhitekt in oblikovalec:

»Profesorja Nika Kralja sem visoko spoštoval kot starejšega kolega in odličnega oblikovalca na fakulteti za arhitekturo, a kakšnega posebnega sodelovanja med nama ni bilo,« pravi arhitekt in oblikovalec Janez Suhadolc: »Kralj je snoval svoje stvari z mislijo na industrijo in industrijsko proizvodnjo, jaz sem se takrat začel ukvarjati z izdelavo posameznih kosov pohištva, zlasti stolov. Mene industrijska izdelava ni nikoli vznemirjala.« Spominja se, da je rexa in še nekatere druge Kraljeve izdelke poznal že kot gimnazijec. »Že od nekdaj imam doma zložljivi stol Rex. Pred nekaj meseci pa sem s kosovnega odvoza potegnil dobro ohranjenega nezložljivega rexa, ki mi je celo bolj všeč kot poznejša zložljiva različica. Kraljev Rex je po Suhadolčevih besedah najznamenitejši slovenski stol, vendar osebno skoraj enako visoko ceni nizek stol s kovinskim kromanim ogrodjem ter lesenim sedežem in hrbtnim naslonom.

Peter Krečič

dosedanji dolgoletni direktor
Muzeja za arhitekturo in oblikovanje

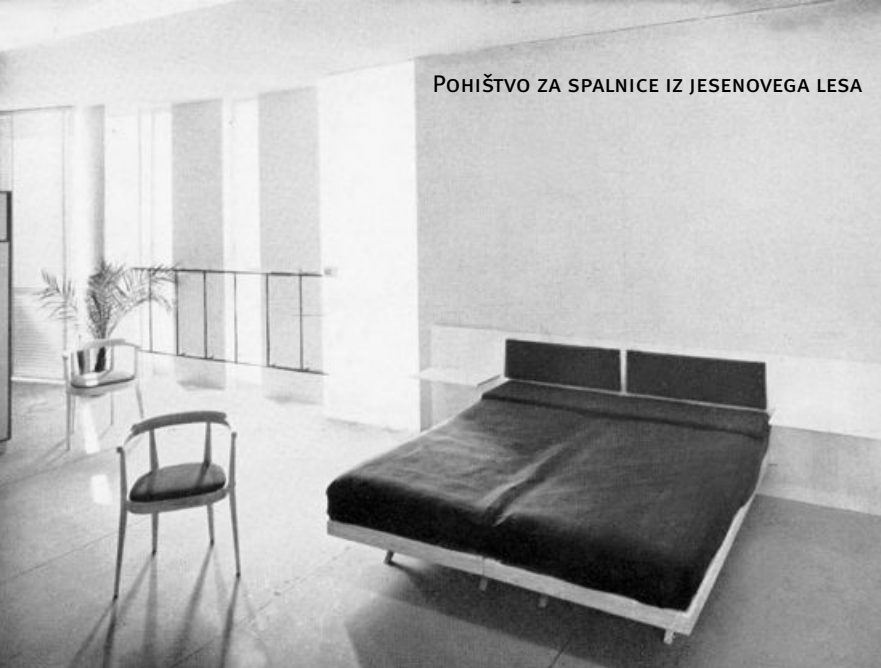
»Profesorja Kralja sem osebno spoznal spomladi ali poleti leta 1973, ko sem v komaj ustanovljenem Arhitekturnem muzeju Ljubljana prevzel raziskovalno nalogo z naslovom Analiza stanja industrijskega oblikovanja v SR Sloveniji po naročilu Gospodarske zbornice Slovenije,« se spominja dr. Peter Krečič in dodaja, da je pogovor s profesorjem Kraljem osvetlil same začetke povojnega industrijskega oblikovanja in njegovo pionirsko vlogo sodobnega oblikovalca v tovarni pohištva Stol v Kamniku. »Že kot osnovnošolca so me prevzeli njegovi lupinasti stoli s prefinjeno vpeto mrežo sredi sedežne površine, posebej izdelani za jugoslovanski partijski kongres, ki je potekal pod kupolo Gospodarskega razstavišča, le da o njihovem avtorju nisem vedel nič. Pozneje sem se v stanovanju svojega sošolca seznanil z njegovimi zložljivimi fotelji Rex, ki so mi prav tako ugajali. Menda smo jih imeli celo pri nas doma. Toda šele pri delu v muzeju sem dojel njihov pomen za zgodovino slovenskega industrijskega oblikovanja.« In danes, ima doma katerega od njegovih izdelkov? »Že več deset let uporabljamo Kraljeve preoblikovane Thonetove stole iz upognjene bukovine in s pleteno mrežo za sedež, ki jih je zasnoval za serijsko proizvodnjo v Stolu.« Po Krečičevih besedah sodi Niko Kralj med pionirje sodobnega slovenskega industrijskega oblikovanja. »Njegov zgodnejši prispevek zlasti v tovarni Stol z nekaj stoli, ki so doživeli za naše razmere izjemno število izdelanih kosov in mednarodni uspeh, ga trdno umešča med najpomembnejše slovenske ustvarjalce 20. stoletja na tem področju. Bil je tudi profesor na fakulteti za arhitekturo in izvrsten organizator, a petdeseta leta so bila njegov nedvomni ustvarjalni vrh.«

Dr. Stanko Kristl

arhitekt

»Z Nikom Kraljem sva bila sošolca na fakulteti za arhitekturo in v tistih letih sva tudi stanovala skupaj, dokler se ni Niko poročil in odselil,« se spominja njunega prijateljstva iz študentskih dni, ki se je ohranilo do danes. Spominja se ga kot garača, že pri študiju, ko sta med tednom študirala vsak dan do enih ponoči (sobote in nedelje so bile rezervirane za druženje), in pozneje pri delu. »Niko Kralj je bil zelo uspešen, pravzaprav je bil najuspešnejši arhitekt na področju oblikovanja lesa in nasploh oblikovanja,« pravi Kristl. Izkušnje z delom z lesom je imel od doma, saj je bil njegov oče mizar, po diplomi pri profesorju Mihevcu pa je prav tako zelo hitro napredoval. A kot poudarja sogovornik, njegovega talenta niso znali v celoti izkoristiti: »Veliko je dal slovenskemu oblikovanju, a bi lahko še veliko več.« Stanko Kristl je seveda zelo dobro seznanjen z njegovimi izdelki. Že dobrih petdeset let, odkar jih je Kralj oblikoval, doma sedi na jedilniških stoli v kombinaciji aluminija in bukovega lesa, ki, kakor dodaja, še vedno odlično opravljajo svoj namen, saj zelo dobro oprimejo hrbet sedečega.

POHIŠTVO ZA SPALNICE IZ JESENOVEGA LESA

OTROŠKO POHIŠTVO MIRNA, 1975

FOTELJ S KRIŽNO
POSTAVLJENIMI NOGAMI,
1955–1960

POHIŠTVENI SISTEM FUTURA, 1973

FOTO JANEZ KALIŠNIK

STOLI REX DANES

STOL LUPINA

STOL MOSQUITO, 1953

OB IZIDU MONOGRAFIJE O NIKU KRALJU

Ali ste pri prebiranju gradiva naleteli na kakšne zanimive reči, ki niso splošno znane?

Ugotavljal sem, da bi marsikateri članek, ki ga je napisal, lahko tudi danes objavil. Minilo je več deset let, a so še vedno aktualni. Ne vem, ali je bil Kralj tako vizionarski ali se že ves čas poudarja, kaj bi se moralo narediti, pa se marsikje to še ni uresničilo. Na primer, Kraljev sestavek o reformi šolstva, kjer navaja, da bi morala šola pedagoški proces prilagoditi potrebam gospodarstva in odpraviti nepotrebni balast. Pri projektnih nalogah bi morali sodelovati vsi profesorji, šolske naloge pa povezati z nalogami iz gospodarstva. Na Visoki šoli za dizajn s študenti uresničujemo vse te zamisli, tudi v okviru D'schoola, katerega temelj sta interdisciplinarni način dela in dizajnerski način razmišljanja. Princip D'schoola izhaja z oblikovalskega inštituta v Stanfordu, vendar je Kralj pri svojem delu s študenti in v okviru Inštituta za oblikovanje vsa ta načela uporabljal že pred mnogimi leti.

Kakšno vlogo ima Niko Kralj v evropskem merilu?

Zagotovo je v svojem času delovanja spadal med najpomembnejše evropske

oblikovalce. Težava je bila v tem, da je recimo za skandinavskimi oblikovalci stala država, jim omogočala razstave v tujini, zato je njihovo oblikovanje postalo znano po svetu, pri nas pa smo bili zaprti. Tovarna Stol je Kralju omogočila, da se je udeleževal mednarodnih natečajev, zanje je prejel tudi veliko priznanj in tako uveljavil sebe in tovarno. Na žalost je bil edini iz tedanje Jugoslavije, kar je bilo premalo za uveljavitev jugoslovanskega dizajna. Kljub temu menim, da se še vedno lahko pohvalimo z oblikovalskimi presežki Nika Kralja, tako doma kot v svetu. Zato bomo izdali monografijo tudi v angleškem jeziku. Mislim, da ni prepozno, da svetu predstavimo slovenski industrijski dizajn, tako kot smo dela Plečnika. Tujci so presenečeni, ko vidijo Kraljeve izdelke. Oblikovalec Steve Diskin, ki je napisal spremno besedo in je več let predaval tudi na Visoki šoli za dizajn, je navdušen nad njimi. V zadnjem pismu mi je sporočil, da se je vselil v novo stanovanje na Manhattnu v New Yorku, kjer bo stanovanje opremil tudi s stoli Rex.

Je Niko Kralj doma spregledan ali ima mesto, kot si ga zasluži?

Starejši ga poznajo, mlajši pa niti ne. Včasih sem presenečena, ko na sprejemnih izpitih le redki bodoči študentje poznajo Nika Kralja ali njegovega rexa. Pa bi ga morali, tako kot poznajo Plečnika, bi morali tudi Kralja.

Pa ju lahko primerjamo?

Plečnik je bil predvsem arhitekt, vendar je oblikoval tudi unikatne izdelke za znanega naročnika. Kralj pa je tipičen predstavnik industrijskega oblikovanja. Njune poti so zato različne, vendar sta vsak na svojem področju mednarodno priznana. Mislim, da na področju industrijskega oblikovanja Kralj v Sloveniji nima konkurence. Zagotovo je zelo malo ljudi, ki imajo na katerem koli področju 118 patentov, kakor jih ima on.

Vi imate katerega od njegovih stolov doma?

Seveda, rexe imam doma in v pisarni, v pisarni pa tudi lupino.

Ali bi bilo smiselno katerega od njegovih izdelkov znova izdelovati?

Zagotovo lupino, pa še marsikateri drug izdelek.

ALEKSANDRA ZORKO

FOTOGRAFIJE IZ ARHIVA MONOGRAFIJE

KUHNJE ATRIUM® - IZDELAVA PO MERI V LASTNI PROIZVODNJI.**POSEBNE AKCIJE V OKTOBRU!**

Oglas je informativne narave. AKCIJA velja ob nakupu celotne garniture kuhinj, v skladu z akcijsko listo št. 16/10, ki je na razpolago pri trgovcih.

- 50 % NA IZVLEČNE KOLONE; -50 % NA ELEMENTE ROLO

Pridružite se revoluciji

ATRIUM®

funkcionalnost po vaši meri

Vrhunsko projektirano, po naročilu izdelano

- + celovita oprema vašega doma v neverjetnih 30 dneh
- + za ceno običajnega pohištva
- = **ATRIUM®** – pohištvo, ki podira standarde v panogi

www.atrium-pohistvo.com

PRODAJNA MESTA:

LJUTOMER tel.: 02 584 90 90
PTUJ tel.: 02 783 61 00
MARIBOR tel.: 02 234 26 00

POGODBENA PRODAJNA MESTA:

BAIMS D. O. O. NOVO MESTO tel.: 07 30 20 900
DOLNOV D. O. O., KRANJ tel.: 04 20 13 021
HUTAR D. O. O., ČRNOMELJ tel.: 07 35 67 600
VALDEK D. O. O., MISLINJA tel.: 02 88 57 090